

Tunne ja intuitio

David Hume: *Keskusteluja luonnollisesta uskonnosta*. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. niin&näin 2016.

Vaikka valistuksen ja tieteen läpimurrosta on kulunut jo satoja vuosia, uskonnot eivät ole menettäneet suosiotaan. Uskonsodat ovat alkaneet jälleen kyteä ja roihahdella.

Uskonnot eivät vetoa vain länsimaiden ulkopuolella. Eritoten Yhdysvalloissa niin sanottu älykäs suunnittelu on vuosikymmeniä ollut poliittisen ja taloudellisen eliitin suosiossa ja sitä on pyritty ujutamaan koulujen opetussuunnitelmiin nimellä ”tieteellinen kreationismi”.

Filosofi David Hume (1711–76) kirja (*Dialogues Concerning Natural*) on tänään yhtä ajankohtainen ja valistava kuin ilmestyessään vuonna 1779. Kirjan keskeinen teema on älykkään suunnittelun ja mystisen jumalnäkemys välisen ristiriitan. Kirja käyttää antiikin filosofien, kuten Sokrateen ja Platonin, suosimaa dialogista esitys-

tapaa. Se sallii argumenttien esittämisen puolesta ja vastaan ilman, että päätyisi mihinkään varmaan lopputulokseen. Syy kirjoittajan piiloutumisen mahdollistavaan dialogimuotoon voi olla sekin, että Hume kuului valistusfilosofeihin, joita kirkko ei katsonut hyvällä. Tosin demokratiaa, tiedettä ja taloudellista yritteliäisyyttä suosiva Englanti oli vapaampi kuin aristokraattinen ja katolinen Ranska.

Useita vaikeatajuisia filosofisia teoksia suomentanut Tapani Kilpeläinen on osannut saattaa Humen sujuvan ja selkeän kielen suomalaiseen asuun. Tässä kohdin on kuitenkin pakko tarttua *Keskusteluja luonnollisesta uskonnosta* -kirjan kustantajan laiminlyöntiin. Kirjassa ei ole minkäänlaista johdantoa, jossa kerrottaisiin Humen ja tämän postuumina julkaistun kirjan taustasta, vaan käännetty teksti tarjotaan lukijalle sellaisenaan.

Tärkeää olisi ollut myös esitellä Humen yleistä filosofiaa, koska kirjan argumentit seurailevat ja heijastavat Humen yleistä ajattelua. Humen ajattelu edusti tieteenfilosofiaan myöhemmin vaikuttanutta jyrkkää empirismää, joka suhtautuu skeptisesti jopa luonnolakiem olemassaoloon, metafysisistä järjestelmistä puhumattakaan. Humen mukaan kaikki ajatukset ja ideat syntyvät ja palautuvat kokemukseen, puhtaisiin ja välittömiin havaintoihin.

Humen mukaan kokonaisuus on osiensa summa. Asia tai esine on erilaisten havaintojen, kuten hajujen, makujen, muotojen ja värien, summa. Esimerkiksi pöytä palautuu kuvaukseen ja luetteloon sen ominaisuuksista, eikä mitään ominaisuuksia ylittävää ja ne yhteen liittävä substanssia, ”pöytyyttä”, ole olemassakaan. Samoin tieteen pyhin, kausaalilaki, on Humen mielestä vain tottumuksesta syntynyt ennakkokäsitys. Kokemus on Humelle kaiken tiedon alku ja lähde. Kun esimerkiksi biljardipallo osuu toiseen, pallojen välillä ei voi havaita mitään välttämätöntä lainomaista yhteyttä.

Hume sovelsi tätä myös ihmisen minään: mieli on yhtä kuin vaihtelevat tunteet, ajatukset ja muut mielenliikkeet, eikä pysyvää ja yhtenäistä "minää" ole olemasakaan. Samaan tapaan ajattelevat monet meidän aikamme postmodernit filosofit.

Tätä skepsismiä Hume käyttää vasta-argumenttina älykkään suunnittelun pohjana olevaa antropomorfismia vastaan. Älykäs suunnittelu perustaa analogiaan ihmisen ja ihmisen tuottamien artefaktien sekä Jumalan ja Jumalan luoman maailman välillä.

Maailma on niin hienosti rakennettu, esimerkiksi vaikka silmän hiuksenhieno rakenne, että täytyy olla olento, joka on sen rakentanut. 1600-luvulta lähtien eritoten Newtonin taivaanmekaniikan johdosta koko maailma miellettiin jättiläismäiseksi kellokoneistoksi. Älykkääseen suunnitteluun vetosi 1700-luvulla teologi William Paley (1743–1805), joka tunnetussa vertauksessaan rinnasti Jumalan kelloseppään.

Minän yhtenäisyyden kieltäminen ja mielen näkeminen erilaisen tunteiden, ajatusten ja muiden mielenliikutusten sarjana kuitenkin soti vastaan teologiensa vaalimaa käsitystä Jumalasta, minkä mukaan Jumala on muuttumaton ja ikuinen, yksi ja yhtenäinen. Jumalaa ei voi verrata ihmiseen eikä ihmisen töitä Jumalan töihin.

Kirjan keskusteluissa nousee siis esiin monia vakuuttavia vasta-argumentteja älykkäälle suunnittelulle. Yksi tuo mieleen jopa evoluutioteorian ja toinen modernin fysiikan, kuten kvantiteorian ja suhteellisuusteorian. Eräs keskustelija arvostelee sitä, että Jumala suunnittelee ja luo maailman yhdellä kerralla, ilman minkäänlaisia kokeiluja ja kehittelyjä. Yhden ihmisenkin taito vaikka laivan rakentamisessa edellyttää kokeiluja, erehdyksiä, korjauksia – ja itse laivan rakennustaito ja laivan malli ovat kehittyneet vähitellen vuosisatojen tai tuhansien aikana ja monien ihmisten toimista.

Humen aikoina 1700-luvulla tieteessä, eritoten geologiassa, alettiin oivaltaa, että maailma on pitkän ja polveilevan kehityksen tulos, mistä osoituksina olivat fossiililöydöt. 1800-luvun evoluutioteoria vain laajensi tämän kattamaan myös ihmisen.

Jumalan äärettömyyttä ja tuntemattomuutta Hume perustelee viittaamalla mikroskooppeihin ja niiden paljastamiin pienoismaailmisiin. Hän esittää, että maailma on äärettömän rikas ja moninainen. Hume tuskin olisi yllätynyt modernin fysiikan löydöistä, kuten kvanttifysiikan hiukkas-aaltoparadoksista ja kausaaliteetin petämisistä – ne osoittavat entistä vakuuttavammin miten Jumala ja tämän luomukset poikkeavat ihmisen tuotoksista ja järkeilystä.

Ihmisen äly on rajallinen ja jokainen sen luoma periaate, päätelmä ja teoria on epävarma ja lyhytaikainen. Näin Jumalan älyn ja suunnittelun vertaaminen ihmisen hengenkykyihin tekee suurta vääryyttä tai pilkkua olennoista suurinta ja mahtavinta.

Kirjassa on myös runsaasti argumentteja ja keskusteluja Jumalan olemuksesta sekä siitä, mitä tästä voidaan tietää. Keskustelujen tulos jää hieman auki, mutta rivien välistä voidaan lukea, että usko on enemmän tunteen ja intuition asia kuin järjen ja logiikan.

Tämän taustalla on Humen yleinen käsitys siitä, että järki ei kykene kurottamaan tuonpuoleiseen – onhan se voimaton tämänpuoleisenkin suhteen. Itse asiassa järkikin on Humelle vain yksi kokemuksen laji. Hume päätyikin täydelliseen skepsismiin: kun asioiden välillä, mielessä tai fyysisessä todellisuudessa, ei vallitse välttämättömiä ja pysyviä yhteyksiä sekä lainalaisuuksia – aivan kaikki on mahdollista ja mitä vain voi tapahtua milloin vain.

Tämä olisi hyödyllistä nykyajan uskonkiihkoilijoiden tajuta ja tunustaa. Selvästi ja tiukasti määritelty jumalakuva johtaa dogmatismiin ja uskonsotiin. Mutta tunteella aavistettu mystinen ja ra-

jaton Jumala tarjoaa tilaa erilaisille tulkinnoille ja kokemuksille sekä kehittää kannattajissaan pienuuden ja nöyryyden tunnetta.

PEKKA WAHLSTEDT

Kirjoittaja on vapaa toimittaja ja kriitikko.